

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 32: 316.646.32 (477)
doi 10.33287/102001

КІЯНКА Ірина Богданівна
д-р політ. наук, доц. каф. європейської інтеграції
та права ЛРІДУ НАДУ

ШАРАСКІН Андрій Андрійович
аспірант ЛРІДУ НАДУ

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПОПУЛІЗМ: ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ АСПЕКТ

Аналізується проблематика національної ідентичності та популізму в контексті сучасного публічного управління. Вивчення популізму актуалізується наявністю соціального замовлення від зацікавлених суб'єктів політичної дії, які застосовують популізм для реалізації своїх програм та в боротьбі за владу. Зазначається, що актуальна сьогодні в Україні популістська категорія народу – носія усіх чеснот, найвищої мети та мірила добра і зла, бере свій початок ще від українського національно-демократичного руху XIX ст. з його виразно народницькими рисами, адже новітній український національний рух певною мірою перейняв її як частину інтелектуальної спадщини від своїх історичних попередників. Наголошується, що ця категорія виявилася дуже потрібною в роки вирішальної атаки на комуністичний режим.

Ключові слова: популізм, національна ідентичність, нація, вибори, політичний лідер, політичний режим, демократія.

Постановка проблеми. Ідентичність виявляється та підтримується в дискурсі, адже певне уявлення про себе впливає на стратегію учасника дискурсивної взаємодії. Водночас певна поведінка у взаємодії спонукає партнерів приписувати нібито відповідну цій поведінці ідентичність. Окремий дискурсивний акт іще не закріплює виявленої в ньому ідентифікації, проте систематичне виявляння певної поведінки усталює ідентифікацію особи, що впливає на її стосунки з іншими людьми, які надалі очікуватимуть від неї саме такої поведінки. Дискурсивне існування ідентичності пов'язане з іншою важливою характеристикою: ідентичність особи та, відповідно, групи, є взаємодією між тим, як вона уявляє себе сама та як її уявляють інші. Ці два складники – так би мовити, внутрішня й зовнішня ідентичності – не конче збігаються, але зовнішнє визнання ідентичності є важливим ресурсом, який допомагає носієві її підтримувати.

Проблема національної ідентичності є досить популярною серед української наукової спільноти. Певним чином це обумовлено тим, що визначення української

© Кіянка І. Б., Шараскін А. А., 2020

Державне управління та місцеве самоврядування, 2020, вип. 1(44)

ідентичності може бути певним теоретичним засобом створення національної держави, ще одним ідеологічним кліше, за допомогою якого ті чи інші політичні сили вибудовують нові аргументи в боротьбі за владу. Проте теоретичне вирішення цієї проблеми допомагає окреслити справжній національний інтерес, усвідомлення якого є необхідною компонентою розвитку українського суспільства, спроможною обумовити його життєздатність. Це питання не є специфічним для України. Проблема національного взагалі й національної ідентичності зокрема була досить сталою у ХХ ст., а в нинішні часи вона тільки загострилася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національної ідентичності розглядали багато науковців. Вони відобразили своє бачення у монографіях, наукових статтях, доповідях на конференціях. Це такі дослідники, як: О. Білий [1], Є. Бистрицький [2], А. Колодій, Г. Касьянов [3], С. Кисельов [4], Т. Коломієць [5], В. Котельников [7], Г. Носова [8], Г. Палій [9], Е. Сміт [11], Ю. Хабермас [13].

Мета статті полягає в аналізі проблеми національної ідентичності та популізму в контексті публічного управління.

Викладення основного матеріалу. Глобалізаційні процеси відбуваються насамперед в економічній площині. Фінансово незалежних націй фактично не існує, тоді як політична організація хоч і має тенденції до інтеграції, усе ж лишається на національному рівні, а тому не спроможна скеровувати економічні потоки. Більш того, окремі національні політичні системи в модерному суспільстві функціонують за принципами економіки, вони підкорені наддержавним принципам розвитку суспільства. Тут стають потрібними ті види цінніснотворчої комунікації між людьми, які викликаються громадськими ініціативами як у формі самоврядних органів, так і у вигляді громадянського суспільства.

Ф. Фукуяма зауважив: «Упродовж останніх тридцяти років ми жили в умовах зміцнення ліберального міжнародного порядку, який, головним чином, скріплювався Сполученими Штатами Америки разом із їхніми союзниками в Західній Європі, союзниками за НАТО, на Далекому Сході. Був економічний компонент – система вільної торгівлі, переміщення через міжнародні кордони товарів, людей, послуг, ідей та інвестицій, і був політичний компонент, який уособлював собою союзників Сполучених Штатів Америки в Європі та в Азії. Це був дуже успішний набір ініціатив. Кількість демократій за цей період зросла з приблизно 35 у 1970-х рр. до 115 – 120 (залежно від того, як визначати демократію) на початку 2000-х рр. Глобальне виробництво світової економіки збільшилося вчетверо і, власне, всі економічні аспекти поліпшувалися... Зараз же спостерігається зворотна тенденція. І це розпочалося орієнтовно у другій половині 2000-х рр. Відбулося становлення самовпевнених та авторитарних сил – Росії та Китаю. Але найбільш тривожним аспектом став реванш популізму всередині сформованих демократій. Зокрема, у двох найбільш стверджених демократіях: у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки» [6].

За економічного популізму лідери просувають економічну та соціальну політики, які популярні на короткостроковий період, але мають катастрофічні наслідки в довгостроковій перспективі. Прикладом може бути Венесуела під керівництвом колишнього президента Уго Чавеса, коли відкривалися клініки, населенню надавалося безкоштовне продовольство, бензин. Але коли ціни на нафту в 2014 р. зазнали колапсу, то й стійкість країни зазнала краху [6].

Визначення популізму може бути пов'язане з політичним стилем. Лідер-популіст намагається бути харизматичним, мовляв: «Я маю прямий зв'язок із людьми». Це важливо, адже робить популіста таким собі антиінституційним. Популіст каже: «Я представляю людей, а ось усі ці інші інституції, такі як: суди, ЗМІ, законодавці, бюрократи тощо – усі вони перешкоджають мені ефективно

робити для вас те, що ви від мене хочете». І тому популіст виступає проти всіх цих інституцій. Наприклад, коли Дональд Трамп був висунутий кандидатом у президенти від Республіканської партії у 2016 р., він виступив зі знаковою промовою, в якій заявив: «Я єдиний розумію ваші проблеми, і я єдиний можу їх вирішити» [6].

Ще одне визначення популізму – це популісти, які заявляють: «Я підтримую народ». Зазвичай це не означає, що він підтримує всіх, здебільшого – частину людей, об'єднаних за расовою, етнічною належністю, або ж, що досить часто, об'єднаних традиційними культурними цінностями, традиційним розумінням національної ідентичності. Це не завжди стосується всього народу, який живе в цій країні. Так, Віктор Орбан чітко заявив, що національна ідентичність Угорщини – це бути етнічним угорцем. Це означає: якщо ви – не етнічний угорець, то ви не є частиною нації, але якщо ви є етнічним угорцем і живете поза межами Угорщини, то ви є частиною нації [6].

Отже, існує пряму залежність між популізмом та національними чинниками. Е. Смітт вважає, що вирішення проблеми ідентичності, запропонований націоналістами, був і зостається важливим і суттєвим елементом як націоналізму, так і національної ідентичності. Та якщо запитати, звідки береться цей особливий історичний висновок, ми не зможемо просто послатися на уявлення й славослів'я націоналістів; нам слід зазирнути глибше, дійти до джерел їхніх концепцій та уявлень. Ці джерела треба шукати в різних видах етнічних основ і політичних процесів, характерних для Європи пізнього середньовіччя й ранньоновітньої доби, а також у широкому чутті культурної спільності, що, виявляючись більшою або меншою мірою, зберігається в багатьох країнах світу. Навколо цих джерел групуються моделі й приклади колективної ідентичності, що можуть служити як інтелектуалам у їхніх власних приватних пошуках «розв'язку проблеми ідентичності», так і широким верствам з різними турботами та інтересами [11]. Ніколи не слід забувати, що до націоналістичного розв'язку прихилились не тільки численні інтелектуали, шукаючи власного коріння, а й безліч інших людей, для яких той самий пошук коріння, хоч він може мати для них інше значення, став не менш визначальним і для яких той самий розв'язок – нація – був не менш доконечним і привабливим.

Найбільш результативною сьогодні є інтеграція навколо економічних інтересів, створення конституційного, універсально-правового патріотизму, а не національного. Лише універсалістську мораль, яка відображає загальні, а не лише вузько індивідуальні норми та інтереси, або принаймні не суперечить їм можна захищати на достатніх підставах. Іще з часів поширення протестантизму в Європі відпали асимільовані дохристиянські елементи і загострилася вимога строго універсалістських заповідей, що впливає зараз і на пріоритетність наднаціонального – прав і свобод людини – над національним [13].

Проблема формування нації – це, насамперед, проблема організації влади та розподілу повноважень у державі, а нація – це спільнота, що виробила відповідні принципи, правила, процедури та ритуали. Національна ж ідея є важливою, але недостатньою умовою для легітимації держави і для створення нації сьогодні, бо такий підхід виключає демократичну, іншими словами – опосередковану інституційно легітимацію через вільне визнання громадян. Національна ідея є дополітичною і протоправовою, головна орієнтація на неї знищує зовнішні критерії свідомого оцінювання, що породжує волюнтаризм представників колективної псевдоідентичності, виникає етатизм усупереч конституційно-універсальним принципам [12].

Значення питання національної ідентичності для безпеки сучасних держав не можна недооцінювати. Від характеру, змісту національної ідентичності(-ей), що існують, значною мірою залежить майбутнє як самої держави, так і характеру

розвитку відносин у країні між різними групами населення. Від того, чи населення певної країни ідентифікує себе, власні та групові інтереси з державою, а чи держава трактується як завада для реалізації культурних, етнічних, релігійних, мовних, політичних, економічних тощо інтересів, безпосередньо залежить територіальна цілісність країни, стан взаємовідносин між різними групами населення (етнічними, політичними, соціальними, релігійними тощо), ступінь консолідованості та визначеності суспільства щодо власного майбутнього розвитку в межах певного державного утворення, повага й довіра до державних органів, символів тощо [10].

Значну роль у формуванні національної ідеї, на засадах якої могла б сформуватися національна ідентичність, могла б відігравати держава. Однак низький рівень довіри до держави як сукупності інституцій, що виконують владні функції, сьогодні не дає їй змоги бути авторитетним ініціатором націєтворення. Тому можливим нині шляхом поєднання інтересів усіх груп населення є шлях консенсусного суспільного договору, що зміг би вирішити основні суперечності сучасного націо- та державотворення і, таким чином, закласти міцне підґрунтя подальшого розвитку країни [10].

Проблема формування та існування національної ідентичності є серйозним фактором і міжнародної, і національної безпеки. Суперечки, що точаться довкола цієї теми у світі та в Україні, свідчать про її нагальність та актуальність. Зволікання чи недостатня увага до неї з боку інституцій, що опікуються питаннями національної безпеки, може стати причиною розгортання деструктивних сценаріїв як в окремій державі, регіоні, так і у світі загалом [10].

Висновки. З огляду на проблеми становлення та утвердження спільної для всіх етнічних, культурних, релігійних, мовних тощо груп населення та регіонів України національної ідентичності слід звернути особливу увагу на посилення авторитету держави як інструмента реалізації прав і свобод громадян.

Розвиток українського суспільства після досягнення незалежності значною мірою актуалізував проблеми вивчення історичного досвіду, інтелектуального спадку попередніх поколінь. На особливу увагу заслуговує період кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли в українській політичній думці сформувалися найбільш потужні концепції суспільно-політичного розвитку.

Наразі динаміка політичної системи України характеризується невизначеністю стратегічної мети розвитку. Хоча основні інститути державності створені, але не сформовані стратегічні та тактичні цілі суспільно-політичного розвитку, не виявлені його напрями. Незаперечними є демократичні перетворення в житті українського суспільства, створення нових політичних інститутів, розвиток громадянського суспільства, водночас соціально-політична криза набуває перманентного характеру, політичні інститути функціонують у крайній нестабільності. Перед українським суспільством знову постає проблема пошуку ефективних способів політичного розвитку.

У процесі розвитку української держави особливо гостро відчувається потреба в системі політико-ідеологічних цінностей та морально-етичних орієнтирів, здатних мобілізувати зусилля суспільства на розв'язання поточних і перспективних проблем її розбудови. Одним зі шляхів пошуку та обґрунтування інтеграційної ідеї, реалізація якої могла б стати основою формування необхідної нам системи ціннісних пріоритетів та орієнтирів, є створення такої концепції державної ідеології, яка б урахувала головні особливості духовності й ментальності народів, що населяють Україну, здатна була б забезпечити їхні інтереси та сприяти подальшому повноцінному розвитку української нації та держави. Тому українському суспільству потрібна нова еліта зі стратегічними компетенціями, і створити її може не суспільство, а дуже вузький прошарок

інтелектуалів, бізнесменів та політиків, що мають зачатки стратегічних компетенцій. Причому якщо цей прошарок не зможе кристалізуватися під час вузлової історичної точки, в якій досить скоро опиниться Україна, тоді наші шанси на перехід до стратегічної демократії різко зменшуються.

Список бібліографічних посилань

1. Білий О. Воля до ідентичності (штрихи до історії реальної української держави після 1945 року). *Політична думка*. 2000. № 4. С. 31 – 40.
2. Бистрицький Є., Білий О. Державотворення в Україні: шляхи легітимації. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 31 – 40.
3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Либідь, 1999. 352 с.
4. Кисельов С. О. Інтенції політичної реальності в контексті сучасної культури. *Наукові записки НаУКМА (Політологія)*. 1999. Т. 18. С. 10 – 16.
5. Коломієць Т. В. Формування національної ідентичності як чинника консолідації сучасного українського суспільства. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2009/4/17.pdf>.
6. Короткий В. Фукуяма: що зупинить популістів, хто посилює Путіна й де Україна. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2657130-fukuama-so-zupinit-populistikiv-htoposilue-putina-j-de-ukraina.html>.
7. Котельников В. У пошуках національних інтересів: державне будівництво в Україні в контексті світового досвіду. *Політична думка*. 2000. № 4. С. 40 – 53.
8. Носова Г. Ю. Національна ідея як фактор становлення ідентичності нації. «Міфичність» національної ідеї. *Національна ідея і соціальні трансформації в Україні* / [Попович М. В., Єрмоленко А. М., Фадєєв В. Б. та ін.]. Київ: УЦДК, 2005. С. 79 – 119.
9. Палій Г. О. Проблема формування української політичної нації: аспект загальнонаціональної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2003. № 1. С. 93 – 100.
10. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110 – 119.
11. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 223 с.
12. Українська державність у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз). Київ: Політична думка, 1996. 448 с.
13. Хабєрмас Ю. В поисках национальной идентичности (философские и политические статьи). Донецк, 1999. 415 с.

List of references

1. Bilyi O. Volia do identychnosti (shtrykhy do istorii realnoi ukrainskoï derzhavy pislia 1945 roku). *Politychna dumka*. 2000. № 4. P. 31 – 40 [in Ukrainian].
2. Bystrytskyi Ye., Bilyi O. Derzhavotvorennia v Ukraini: shliakhy lehitymatsii. *Politychna dumka*. 1996. № 1. P. 31 – 40 [in Ukrainian].
3. Kasianov H. Teorii natsii ta natsionalizmu. Kyiv: Lybid, 1999. 352 p. [in Ukrainian].
4. Kyselov S. O. Intentsii politychnoi realnosti v konteksti suchasnoi kultury. *Naukovi zapysky NaUKMA (Politolohiia)*. 1999. T. 18. P. 10 – 16 [in Ukrainian].
5. Kolomiets T. V. Formuvannia natsionalnoi identychnosti yak chynnyka konsolidatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2009/4/17.pdf> [in Ukrainian].
6. Korotkyi V. Fukuiama: shcho zupynyt populistiv, khto posyliuє Putina y de Ukraina. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2657130-fukuama-so-zupinit-populistikiv-htoposilue-putina-j-de-ukraina.html> [in Ukrainian].
7. Kotelnykov V. U poshukakh natsionalnykh interesiv: derzhavne budivnytstvo v Ukraini v konteksti svitovoho dosvidu. *Politychna dumka*. 2000. № 4. P. 40 – 53 [in Ukrainian].
8. Nosova H. Yu. Natsionalna ideia yak faktor stanovlennia identychnosti natsii. «Mifichnist» natsionalnoi idei. *Natsionalna ideia i sotsialni transformatsii v Ukraini* / [Popovych M. V., Yermolenko A. M., Fadiiev V. B. ta in.]. Kyiv: UTsDK, 2005. P. 79 – 119 [in Ukrainian].
9. Palii H. O. Problema formuvannia ukrainskoï politychnoi natsii: aspekt zahalnonatsionalnoi identychnosti. *Politychnyi menezhment*. 2003. № 1. P. 93 – 100 [in Ukrainian].

Theory and history of Public Administration

10. Sladkyi D. Natsionalna identychnist yak faktor natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky. Politychnyi menedzhment. 2008. № 2. P. 110 – 119 [in Ukrainian].

11. Smit E. Natsionalna identychnist. Kyiv: Osnovy, 1994. – 223 p. [in Ukrainian].

12. Ukrainska derzhavnist u KhKh stolitti (istoryko-politohichnyi analiz). Kyiv: Politychna dumka, 1996. 448 p. [in Ukrainian].

13. Habermas Yu. V poiskah natsionalnoy identichnosti (filosofskie i politicheskie stati). Donetsk, 1999. 415 p. [in Russian].

KIYANKA Iryna

Doctor of Political Science, Associate of Professor
of Department of European Integration and Law Lviv Regional Institute
of Public Administration National Academy
of Public Administration under the President of Ukraine

SHARASKIN Andrii

Postgraduate Student Lviv Regional Institute of Public Administration
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

NATIONAL IDENTITY AND POPULISM: STATE ASPECT

This article analyzes the problem of national identity and populism in the context of modern public administration.

The study of populism is important due to the social procurement from interested subjects of the political environment who use populism for the realization of their programmes and power contest.

At the same time, the populist category of «people» – the keepers of all merits, top priorities, the standard of good and evil – that is quite popular today in Ukraine originates from the Ukrainian national democratic movement of the 19th cent. characterized by distinctive populism elements. New Ukrainian national movement took it over as the part of the intellectual legacy from its historical predecessors, all the more so, because it was, as mentioned before, necessary in the period of the final attack on communism.

The problem of national identity is quite popular in Ukrainian scientific society. This is due to the fact that on the one hand, the definition of Ukrainian identity can be a theoretic way to create a nation state, another ideological cliché that some politicians use to invent new arguments in their power games. The populism strategy is a constant reflection on particular things going on in society. It is some sort of system protection and unification of certain symbols useful for the populists. Moreover, it is a characteristic feature of working on human consciousness in the process and historical self-development in the context of ideological norms.

There is always a «combination instinct» in populism. From a psychological point of view, it is the instinct responsible for the ability of people to analyze their relations and bonds with the world and give certain associations, that is to connect one things with others. Ukrainian society has to find effective ways of political development once again.

Key words: populism, national identity, nation, election, political leader, political regime, democracy.

Надійшла до редколегії 31.01.20